

Posudek disertační práce

V. Vondrovský:

Neolitický sídelní areál Praha-Krč, Společenská zahrada. Organizace prostoru sídelního areálu s rondely a problematika formativních procesů. České Budějovice 2021

Rozsah práce

Práce obsahuje 407 str. vlastního textu, 13 elektronických souborů dokumentace a 4 textové přílohy se speciálními posudky.

Výběrový výtah kapitol z obsahu

I. lokalita (poloha, přírodní prostředí, před 2001, komponenty, inventář); II. tafonomie (intruze /defragmentace, kvantita, etické kategorie, typologie celků, výplně, stratigrafie/, keramika, znaky, mazanice, zvířecí kosti, druhy odpadu, standardní nálezové situace, příkopy rondelů, kulturní souvrství); III. chronologie (metodika relativní chronologie, kvalitativní analýza, rondely, kruhové ohrazení, absolutní chronologie, rondely, syntéza); IV. prostor (metodika, komponenty, syntéza); V. společnost (komunity, stavitelé rondelů, šíření rondelů, dědictví rondelů).

Úvodní charakteristika

Autor předkládá disertaci s rozsáhlým textem a dokumentací, v níž si položil za cíl aplikovat principy tafonomie na analýzu neolitického areálu se dvěma rondely. Pokusil se vypracovat v této práci nové hypotézy a modely, které vesměs nebyly předmětem stávajících archeologických zpracování podobných situací. Z uvedeného výtahu obsahu vyplývá základní uspořádání práce, které se dělí na pět hlavních oddílů: popis lokality, aplikace tafonomické teorie, archeologické datování jednotlivých částí naleziště včetně jeho členění na komponenty a závěrečné hypotézy a modely.

I. Lokalita

V prostoru tratě „Společenská zahrada“ v rozsahu přes 8ha bylo v době skrývky prozkoumáno polykulturní naleziště na ploše 1, 52 ha a v období 5 měsíců zde bylo zkoumáno 1403 objektů s odebráním 49,3% výplní. Byla odkryta především neolitická komponenta obsahující 2 rondely, dvojitě kruhové ohrazení a 10 půdorysů neolitických domů. Neolitickou komponentu reprezentuje část přerušovaného žlabového příkopu. Inventář představuje 2651 položek především sáček s nálezy, které zahrnují 38,2% keramiky a 28,2% zvířecích kostí a větší množství mazanice. Ostatní artefakty jsou doloženy v menších množstvích. Program stavby administrativních budov, který byl příčinou archeologického záchranného výzkumu se neuskutečnil, plocha postupně degraduje a zbytky archeologických objektů již byly zčásti zničeny.

II. Tafonomie

Teoretický základ práce se opírá o současné pojetí archeologické teorie v některých specifických pracích. Tafonomii jako posloupnost změn pramenů uložených v zemi, což bylo zavedeno nejprve v paleontologii, přejímá autor z pojetí behaviorální archeologie (str. 59, 61). Společenská funkce artefaktů je v ní formulována jako technická, sociální a ideová (Schiffer 1999). Role artefaktů byla souhrnně označena v artefaktuální archeologii buď jako technická funkce, se společenským významem a symbolickým smyslem (Neustupný 2002). Zde je nutno poznamenat, že takovéto pojetí se shoduje s trojstupňovou teorií poznání, která vychází

z filosofického pojetí K. Poppera (1995), jenž jednotlivé stupně našeho zkoumání označil postupně jako fyzické objekty, subjektivní zkušenost a objektivní teorie. Pro kognitivní archeologii proponoval toto pojetí ve svém návrhu situační analýzy D. Whitley (1992), v níž jednotlivé fáze analýzy artefaktů zkoumají postupně jejich fyzickou podstatu, užitkovou funkci a symbolický i komunikativní význam. Tento teoretický přístup má zásadní úlohu v počáteční etapě každé analýzy pro formulování a výběr sledovaných vlastností, které by měly být ohodnoceny předem z pohledu těchto kategorií (Pavlů 2011, 52).

Výběr sledovaných vlastností autor logicky podřizuje jednotlivým etapám svého zkoumání tafonomie studovaného naleziště. V tomto smyslu definuje a analyzuje tafonomické parametry. Nejdůležitějším je defragmentace, která vlastně určuje podíl zlomků a jednotek artefaktů na nalezišti. Volil asociační, případně disociační vlastnosti (tab. II.2, str. 72), podle nichž automaticky spojil shodné zlomky jednotlivých druhů artefaktů. Vycházel při tom z nálezového souboru jako celku. Jednotlivé třídy artefaktů jsou předmětem analýzy dalších parametrů tafonomie, které tvoří chronologická diversita, formální znaky a funkční kategorie.

III. Chronologie

Jako důležitou část práce lze označit třetí oddíl, ve kterém autor představuje vlastní metodu chronologického rozkladu archeologických dat na polykulturním nalezišti. Nejprve kriticky posuzuje dosavadní pokusy v této důležité etapě zpracovávání nálezů. Pro relativní chronologii hledá řešení v aplikaci o pojmu. Z přehledu některých teoretických prací odvozuje pro tento pojem především jeho chronologickou citlivost a také určitý souhrnný obsah znaků, které bývají používány pro chronologickou analýzu. Stručná metodika radiokarbonového datování představuje věcný přehled metody jejích problematických míst. Řešení nachází autor úspěšně v aplikaci pravděpodobnostního modelu pro celou soustavu dat, která jsou v dané situaci k dispozici.

Pro postup relativní chronologie vytvořil autor určitou hierarchii souborů, jejichž chronologická citlivost je dána jejich tafonomickou složitostí (str. 260) a oddělil skupiny souborů, které jsou datovány rozdílným způsobem. Tyto skupiny jsou rozděleny na soubory z domů, tafonomicky spolehlivé soubory, nespolehlivé soubory a dvojité kruhové ohrazení. Tyto skupiny představují zároveň předpokládanou chronologickou citlivost vůči sledovaným archeologickým časovým úsekům. Nejpodrobnější jsou fáze, které pojímá jako podsoubory kulturních stupňů. Neodlišuje přitom sídlištní fáze, které mohou být přesněji pojmenovány jako keramické fáze, jenž reprezentují nejkratší časové úseky rozlišitelné analýzou keramických znaků (Obr. III-1, str. 262).

Dochované půdorysy domů byly chronologicky klasifikovány podle charakteristik půdorysného uspořádání, což dovolilo oddělit stavby lineární kultury od staveb vypíchané kultury. Pozoruhodné je propojení dvou lineárních domů křivým plotem, což je jinde charakteristické především až v době vypíchané keramiky. Pro relativní chronologii jsou pochopitelně nejcennější soubory „spolehlivých celků“, jejichž obsah podrobuje korespondenční analýze, jestliže obsahují nejméně 10 „signifikantních“ jedinců.

Lineární keramika byla zkoumána v prostoru výzdobných prvků, které zahrnují styl, hlavní a doplňkový motiv a linky pod okrajem. Korespondenční analýza LNK (obr. III.5, str. 267) byla provedena jen pro 3 soubory (datované LNK IIc, IId a III), které nevytváří zjevné uspořádání, přestože 1.a 2. dimenze analýzy vysvětluje 99% variability znaků. Pro vypíchanou keramiku (obr. III.6, str. 270), kde bylo datováno 19 souborů (do STK IVa IVb, jeden do STK II) s pravděpodobností ale jen 42%. Přesto byla vytvořena téměř lineární

posloupnost od nejstarší po nejmladší. Prostor je definován výzdobnými technikami a tvary. Důležité by bylo sledovat ještě chování souborů ve 3. rozměru. Rondely jsou datovány podle typologie keramiky v horní vrstvě zásypu, popřípadě i ve střední vrstvě. Obsahují keramiku STK IVb-V. Ojedinele jsou ve výplni zastoupeny i mladší zlomky. Velké kruhové ohrazení by mohlo být i starší z období LNK. Vrstvy příkopů byly analyzovány podle Harissových matic.

Radiokarbonové datování rondelů a domů STK je komplikovanější. Chybí samozřejmě vzorky z doby trvání rondelů. Všechny vzorky byly odebrány ze zvířecích kostí, které pocházejí až ze sekundárního odpadu. Pro pravděpodobnostní datování byl použit model posloupnosti residua-rondel-odpad. Výsledné datování klade rondely a domy na počátek mladšího stupně STK (4800-4500 BC, str. 315), domy krátce předcházejí rondelům, které byly postaveny ve starším období tohoto stupně a zčásti existovaly současně. V širší oblasti porovnává absolutní data u rondelů v západním kulturním komplexu, kde existují i starší rondely (Künzing 1), zatímco pražský rondel v Ruzyni je zřejmě mladší v rámci mladého stupně STK.

IV. Prostor

V tomto oddílu práce je sledováno rozložení jednotlivých komponent v prostoru naleziště celkově a ve vztahu k rondelům speciálně. Komponenta je termín používaný autorem běžně pro druh objektů. Žádná tedy z těchto základních komponent, obytná, skladovací, výrobní, pece ani žlaby není tedy prostorově vázána k rondelům. To souhlasí s předpokladem, že rondely jako složka sociokulturní byly umístěny ve zvláště vybraném místě (str. 353). Ostatní objekty v době fungování rondelů nezasahovaly do jejich vnitřního prostoru (str. str. 361). V exkurzu v této části jsou posuzovány lokality s více rondely. Tato zjištění podporují interpretovanou funkci rondelů jako socio-kulturní areály se zvláštním postavením v rámci sídlištních areálů. Pokud se na lokalitě nachází dva a více rondelů, jsou jejich vchody umístěny zejména tak, aby vzájemná viditelnost byla minimální. Zůstává otázka prostorového umístění odpadních areálů. Pokud byly umístěny jen v určitých místech, potom obsah sedimentů v jámách je tercierně přemístěný odpad.

V. Společnost

V závěrečném oddílu práce jsou pojednány společenské podmínky stavby, fungování i zániku rondelů. Situace byly součástí komunit praxe (str. 370), které spojovalo stejné učení životních forem, spolupráce a sdílený soubor základních prvků. Rondely byly součástí habitu společnosti vedle konstrukce domů, skladování obilí a dalších aktivit. Stavba spojovala lidi ze širšího okolí a pomáhala vytvářet komunity vyššího řádu. Zároveň však byla zdrojem soutěžení mezi komunitami. Jako funkci přijímá autor představu arén, kde se prováděly společné rituály, včetně ceremoniálních her. Rondely jako projev monumentálních staveb se šířily v rámci neolitické společnosti relokací komunit. Jejich trvání bylo relativně krátkodobé, přesahovalo několik generací, které postupně mohly zapomenout na původní záměry a představy. Na závěr lze plně souhlasit s konstatováním, že „...Zánik rondelů ... zapadá do kolapsu dosavadních sociálních struktur ve 47. a 46. století př. Kr., kdy doznívá tradice dlouhých domů, mnoho ... tellů je opuštěno a ... jsou vztyčovány první megality. Tyto změny zřejmě odráží hlubokou restrukturalizaci neolitické společnosti...“ (str. 376), čímž parafrázuje citaci z práce A. Whittla 2018.

Souhrnné hodnocení práce

Předkládaná disertace podává komplexní zpracování polykulturního naleziště s převahou neolitických objektů, které patří k ojedinele koncentraci doložených stavebních dokladů na

severním okraji Prahy. Autor se musel vyrovnat s nepříznivými podmínkami výzkumu, jenž byl proveden v režimu záchranných akcí na místě s komplikovaným geologicko-pedologickým podložím. Tyto okolnosti negativně přispěly k vytvoření archeologických souborů s asynchronním obsahem artefaktů. V první řadě zpracování byla snaha soustředěna na řešení otázek, jak byly tyto soubory vytvořeny a co obsahují. Tafonomii naleziště předkládá autor nejen z pohledu stávající teorie, ale především z hlediska komplexního rozlišení nesourodých celků. Fáze zpracování, kterou bychom zařadili do nezbytné etapy kritiky pramenů, byla provedena systematickým postupem. Hned na počátku sledujeme velmi dobrou znalost literatury a zároveň schopnost aplikovat teoretické principy úspěšně na konkrétní nálezový značně rozsáhlý soubor.

Na základě přehledu odpovídajících tézí v literatuře, jak je autor velmi dobře posoudil, vytváří si v jednotlivých oddílech vlastní metodiku analýzy. V některých případech ji však, podává jako apriorní a nezpochybnitelné východisko své práce. Příkladem může být jeho definice a použití pojmu „styl“. Definuje jej jako „...jednotlivé prvky dekorace a tvaru se sdružují do vzorů, jež vytvářejí typické styly...“ (str. 254). Tento termín je však v literatuře využíván jako velmi široký pojem využívaný při vytváření artefaktů, který nutně musel být respektován i v pravěku. Podle antropologie si tvůrci věci byli velmi dobře vědomi stylistických prvků v takovém detailu, že ani soudobí posuzovatelé nemohli identifikovat individuální tvůrce nebo majitele, což bylo v soudobé kultuře jinak samozřejmé.

V tomto bodě autor zřejmě zaměnil bezdůvodně výzdobné techniky lineární keramiky za styl (nikoliv však u vypíchané keramiky). Tímto se tento znak, který má dlouhodobě ověřenou chronologickou roli a patřil by do nejnižší poznávací roviny fyzických objektů, přesouvá do úrovně objektivních teorií. Ve spojení s jinými znaky, které do této kategorie patří jako především hlavní a doplňkový motiv, vytváří nesourodý analytický prostor. To by mohlo vysvětlit absenci struktury v prvních dimenzích korespondenční analýzy LNK. Naopak lineární struktura zjištěná s pomocí téhož znaku v STK keramiky svědčí nejméně o změně role výzdobných technik. Soudím, že výzdobná role technického provedení nebyla z pohledu lineárního nebo vypíchaného ornamentu primární, ale jen jakýmsi technickým podkladem pro jinou výzdobu, která se nám nechovala. Výjimkou jsou sekundární i terciální výzdobné prvky na nádobách šareckého typu zachované výjimečně ve studních.

Přitom výsledky relativně chronologické analýzy jsou zcela adekvátní a autorovo zpracování pravděpodobnostního modelu radiokarbonové chronologie přes všechny nástrahy dat je nutno považovat za vynikající. Očekávali bychom zároveň určité experimentování při relativní chronologii, které by mohlo být založeno na volbě různých analytických prostorů definovaných různými znaky a následované porovnáním částečných výsledků. To je ovšem nedostatek zatím všech analytických prací. Autor, jak je zvykem, provádí svoji analýzu v jediné postupující linii, kterou by bylo možno označit jako „z jedné vody na čisto“. Ani tato poznámka, jenž je spíše jen zbožným přáním, proto však nesnižuje hodnocení celé práce. Ta se plně vyrovná domácí produkci a její výsledky jsou srovnatelné i v mezinárodním měřítku.

Prostorové rozmístění objektů závisí na jejich interpretované funkci a z jejich vzájemných postavení na omezeně prozkoumané ploše zůstává téže o jejich souvislostech také jen interpretací. Důležité je ale konstatování určité izolovanosti a výlučnosti rondelů. Počty na jednotlivých lokalitách nemusí být rozhodující, protože žádná lokalita nebyla natolik prostorově odkryta, aby počty takto umístěných objektů byly konečné. Samostatné okrouhlé hrazení je datováno do LNK, ale autor neuvažuje možné velké ohrazování celého rondelového areálu. Největší je zřejmě na lokalitě Künzig-Unterberg, kde je nepravděelné a vymezuje

prostor mnohonásobně přesahující samotné rondely. V Bylanech je vnější ohrazení situováno koncentricky s příkopy, ale detaily jeho vybudování se liší od stavby rondelu.

Autor se sice zabývá otázkou míst, kde byl ukládán odpad a správně uvažuje artefakty ze sedimentů jam za sekundární odpad. Pokud by však existovaly záměrně vyhrazené prostory, potom by tyto sedimenty představovaly až terciérní, případně vícenásobný obsah. K tomu vede také index defragmentace 1,15, což by svědčilo o odpadu vstavenému dlouhodobému rozšlapání. Etnoarcheologicky jsou doloženy odpadové hromady u domů, případně podél vodního toku, což ale v situaci tohoto naleziště je mimo danou situaci, protože se odkryv nedostal až ke Krčskému potoku.

Rondely jsou výsledkem architektury kruhového půdorysu, který v hranicích obytných staveb je principiálně starší než stavby pravoúhlé. Kruh je nepřirozenějším tvarem pro shromáždění komunity rovnostářské bez specifikovaného rozvrstvení, jak si představujeme. Nejvyšším statutárním bodem je střed kruhu, okolo něho jsou členové komunity „nestraníků“. Shromáždění v místě s pravoúhlým půdorysem vyžaduje nalezení čelního místa na jedné „čelní“ straně a určuje další strany: „levá“, „pravá“, „opačná“. Komunity jsou rozděleny. V kruhovém objektu jsou strany jen v nadpozemské sféře. Proto jsou někdy vchody orientovány ke světovým „stranám“, tzn. čtyři ale nejsou obligatorní. Naštěstí autor předkládaného rukopisu se podobným pokusům vyhnul, což lze hodnotit jako jednu z nejkladnějších stránek disertace.

Závěrem lze shrnout, že zadání bylo zpracováno velmi obsáhle s velkou snahou posunout dosavadní zvyklosti a metody zpracovávání podobných situací. Z hodnocení je patrné, že se mu to podařilo velmi dobře a že některé jeho zcela nové postupy nebo hodnocení složité archeologické situace budou nepochybně následovány. Především se podařilo v poměrně krátké lhůtě zpracovat výsledky záchranného výzkumu na velmi důležité lokalitě v pražské oblasti, kde se zatím neolitické nálezy soustřeďovaly spíše v severní části města na sprašových územích. Předností práce je systematické kvantitativní hodnocení nálezů i objektů doprovázené průběžně respektováním jejich postdepozičních deformací. Jeho přístup k archeologickým pramenům je tedy velmi kritický a je spojený se střízlivou interpretací výsledků. Projevil výbornou znalost problematiky stejně jako výbornou orientaci v poměrně dnes již dlouholeté a obsáhlé literatuře o rondecích. Téma ohraničené jednou lokalitou je doprovázeno v dostatečné míře jejím zasazením do kontextu celé evropské oblasti, kde se rondely vyskytují. Vyhnul se dalekosáhlým nebo anachronickým interpretacím, k nimž dané téma dává příležitost. Pokud některé podrobnosti úzké problematiky pominul, je to nesporně ve prospěch výsledku celé práce. Předkládanou doktorskou disertaci V. Vondrovského mohu proto plně doporučit k obhajobě.

V Praze, dne 28. 9. 2021.

Prof. Ivan Pavlů

literatura

Neustupný, E. 2010: *Teorie archeologie*. Plzeň.

Pavlů, I. 2011: *Analýza artefaktů*. Hradec Králové.

Popper, K. R. 1995: *Objektive Erkenntnis. Ein evolutionärer Entwurf*. Hamburg: Hoffmann und Campe.

Schiffer, M. 1999: Behavioral archaeology: some clarifications. *American Antiquity* 64-1, 166-168

Whitley, D. S. 1992: Prehistory and Post-Positivist Science. A Prolegomenon to Cognitive Archaeology. In: M. B. Schiffer (ed.), *Archaeological Method and Theory* 4, 57-100.